

Wojciech Radecki¹

Odpowiedzialność za przestępstwa przeciwko środowisku w prawie czeskim (część 2)²

Streszczenie

Przedmiotem artykułu recenzyjnego w jego drugiej części jest przedstawienie rozważań czeskiej autorki Terezy Fabšíkové zamieszczonych w monografii poświęconej karnoprawnym instrumentom ochrony środowiska w rozdziale obejmującym czeskie prawo środowiska. Uzupełnieniem tej prezentacji są własne przemyślenia recenzenta oraz poglądy innych autorów odnoszące się do materii poruszanych w monografii.

Słowa kluczowe

Ochrona środowiska, przestępstwa przeciwko środowisku, kodeks karny, prawo karne środowiska.

1. Wprowadzenie

W części I mego artykułu recenzyjnego przedstawiłem rozważania Terezy Fabšíkové z Katedry Prawa Środowiska Wydziału Prawa Uniwersytetu Karola w Pradze poświęcone karnoprawnym instrumentom ochrony środowiska w prawie międzynarodowym i unijnym. W części II zajmę się jej uwagami o prawie czeskim, zamieszczonymi w rozdziale 5 jej monografii, zatytułowanym „Przestępstwa przeciwko środowisku w czeskim porządku prawnym”.

Prezentacja czeskich rozwiązań prawa karnego środowiska może być zarówno interesująca, jak i inspirująca dla prawników polskich, także praktyków, wśród nich sędziów, którym przychodzi zmierzyć się z problemami odpowiedzialności za przestępstwa przeciwko środowisku na

¹ Prof. dr hab. Wojciech Radecki, emerytowany profesor zwyczajny Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk, ORCID: 0000-0002-9755-9235.

² T. Fabšíková, Trestněprávní nástroje ochrany životního prostředí, „Audytorium” Praha 2021, s. 235.

gruncie prawa polskiego. Spojrzenie na prawo polskie z perspektywy prawa państwa bliskiego nam ze względów przyrodniczych, historycznych, kulturowych, prawnych i językowych może przyczynić się do głębszego zrozumienia tej problematyki i być może wykorzystania co bardziej udanych pomysłów czeskich. Kierując się tym założeniem częstokroć wychodzę ponad recenzowaną monografię, starając się porównać, aczkolwiek tylko w najogólniejszych zarysach, rozwiązania czeskiego prawa karnego środowiska z polskimi.

2. Podjęcie problematyki karnoprawnej ochrony środowiska w piśmiennictwie czechosłowackim

Śledząc od 40 z górą lat prawo i doktrynę prawniczą zrazu czechosłowacką, następnie czeską (i słowacką) poświęconą ochronie środowiska w prawie karnym, z niejakim zdziwieniem przyjmuję to, że dzisiejsi autorzy na ogół rozpoczynają od grudnia 1989 r., kiedy niemal natychmiast po „aksamitnej rewolucji” listopada 1989 r. do ówczesnego czechosłowackiego Kodeksu karnego z dnia 27 października 1961 r.³ zostały po raz pierwszy wprowadzone dwa przepisy typizujące przestępstwa przeciwko środowisku. Tymczasem szukając początków doktrynalnego zainteresowania ochroną środowiska w prawie karnym, należy cofnąć się o ponad dekadę do czasu przed XII Kongresem Międzynarodowego Stowarzyszenia Prawa Karnego (*Association Internationale de Droit Pénal – AIDP*) obradującego w Hamburgu w 1979 r., na którym po raz pierwszy na naukowej płaszczyźnie międzynarodowej poddano pod dyskusję problem ochrony środowiska instrumentami prawa karnego.

Kongres był poprzedzony kolokwium przygotowawczym w Jabłonie pod Warszawą w 1978 r. Sprawozdawcą czechosłowackim na kolokwium był Gustav Přenosil, który swoje sprawozdanie krajowe przedstawione na kolokwium⁴ w znacznie rozszerzonej wersji ujął we

³ Trestní zákon č. 140/1961 Sb. Czytelnikowi polskiemu należy się wyjaśnienie, że czeski *zákon* to „ustawa”, a *zákoník* to „kodeks”, natomiast czeska *ústava* to „konstytucja”. Czeskie akty prawne powołuje się w ten sposób, że po literze „č” oznaczającej *číslo* (numer) następuje pozycja, pod którą w oficjalnym organie promulgacyjnym zwanym *Sbírka zákonů* akt został zamieszczony, łamana przed rok pierwszej publikacji (niezależnie od ewentualnych przyszłych tekstów jednolitych) i zakończona literami „Sb.”, tj. skrótowcem tego organu.

⁴ G. Přenosil, Protection de l'environnement par le droit pénal, Sprawozdanie na XII Kongres AIDP.

wnikliwym studium opublikowanym na łamach periodyku czeskiego⁵. Autor wskazał, że wprawdzie w Kodeksie karnym z 1961 r. nie było wtedy żadnych przepisów dotyczących wprost ochrony środowiska, ale zamachy na środowisko mogły być ścigane na podstawie przepisów o przestępstwach powszechnie niebezpiecznych, przeciwko mieniu, gospodarczych bądź urzędniczych. Po zaprezentowaniu rozwiązań normatywnych w ówczesnych państwach socjalistycznych, w tym Polski⁶, autor postawił pytanie o kapitalnej wadze teoretycznej i praktycznej, czy karnoprawna ochrona środowiska w przyszłym czechosłowackim kodeksie karnym powinna być koncyptowana jako ochrona kompleksowa, czy jako ochrona poszczególnych komponentów środowiska. Po przeanalizowaniu argumentów za i przeciw tym rozwiązaniom opowiedział się raczej za drugim.

W 1980 r. specjalna grupa robocza powołana przez Komisję do spraw środowiska działającą przy Prezydium Czechosłowackiej Akademii Nauk przygotowała Projekt prawno-politycznych zasad troski o środowisko⁷, w którym podkreślono, że ochrona środowiska środkami prawa karnego jest pilnym zadaniem legislacyjnym, bo tego problemu nie można odpowiednio rozwiązać już istniejącymi w kodeksie karnym narzędziami.

Przywołuję swoje wspomnienia z czasów, kiedy Terezy Fabšíkovéj nie było jeszcze na świecie, aby uzasadnić tezę, że to, co stało się w Czechosłowacji w grudniu 1989 r., nie zrodziło się w pustce prawnej, lecz korzenie tych rozwiązań sięgają przełomu lat 70. i 80. minionego stulecia.

3. Pierwsze przepisy karne o ochronie środowiska

Czechosłowacka ustawa nowelizacyjna z dnia 13 grudnia 1989 r.⁸ wprowadziła do rozdziału czwartego części szczególnej Kodeksu kar-

⁵ G. Přenosil, Péče o životní prostředí a trestní právo, Stát a Právo 19, Praha 1979, s. 115–140.

⁶ Przypomnę, że uchwalony 19 kwietnia 1969 r. Kodeks karny (Dz. U. Nr 13, poz. 94) typizował w art. 140 § 1 pkt 2 przestępstwo spowodowania niebezpieczeństwa powszechnego przez spowodowanie zanieczyszczenia wody, powietrza lub ziemi, z odpowiedzialniem nieumyślnym w art. 140 § 2. Było to rozwiązanie nowatorskie, jeśli zważyć, że przyjęto je przed eksplozją zainteresowania ochroną środowiska, którą zwykle wiąże się z raportem U Thanta „Człowiek i jego środowisko” ogłoszonym w maju 1969 r.

⁷ Návrh právnopolitických zásad péče o životní prostředí v ČSSR, przywołuję za udostępnionym mi maszynopisem; zob. W. R a d e c k i, Ochrona środowiska w czechosłowackim prawie karnym i prawie wykroczeń, Studia Prawnicze 1984, z. 3–4, s. 281.

⁸ Zákon č. 159/1989 Sb., kterým se mění a doplňuje trestní zákon, zákon o přechínech a trestní řád.

nego z 1961 r. obejmującego przestępstwa powszechnie niebezpieczne (*Trestné činy obecně nebezpečné*) nowe paragrafy objęte wspólnym nagłówkiem „Zagrożenie środowiska” (*Ohrožení životního prostředí*), tj. § 181a typizujący przestępstwa umyślne i § 181b – nieumyślne. Zagrożenie środowiska zdefiniowano wtedy jako poważne zagrożenie będące następstwem naruszenia przepisów szczególnych o ochronie i tworzeniu środowiska, dotyczących powietrza, wody, ziemi, ochrony zwierząt lub roślin albo postępowania z materiałami jądrowymi lub radioaktywnymi, toksycznymi lub biologicznie niebezpiecznymi. W razie wyrządzenia znacznej szkody lub szkody w wielkim rozmiarze przewidziana była odpowiedzialność za typy kwalifikowane. Oba te paragrafy zostały znowelizowane po pół roku ustawą z dnia 2 maja 1990 r.⁹ nadającą im postać nieco ogólniejszą.

Znowu wychodząc ponad rozważania Autorki, przypomnę czytelnikowi polskiemu dwa niezwykle dla czeskiego prawa środowiska, a tym samym prawa karnego środowiska, ważne akty normatywne. Pierwszym jest przyjęta jeszcze w okresie czechosłowackim przez Zgromadzenie Federalne ustawa konstytucyjna z 9 stycznia 1991 r. – Karta Podstawowych Praw i Wolności¹⁰, która w art. 35 wyznaczyła ramy prawa środowiska w ten sposób, że przyznała każdemu prawo podmiotowe do sprzyjającego środowiska¹¹ (ust. 1) oraz prawo do odpowiednio wczesnej i pełnej informacji o stanie środowiska i zasobów przyrody (ust. 2), po czym wskazała, że przy wykonywaniu swych praw nikt nie może zagrażać ani uszkadzać środowiska, zasobów przyrody, gatunkowego bogactwa przyrody ani zabytków kultury ponad miarę określoną ustawą (ust. 3).

Poprzedzając podział Czechosłowacji na Republikę Czeską i Republikę Słowacką, który nastąpił z dniem 1 stycznia 1993 r., Czeska Rada Narodowa przyjęła 16 grudnia 1992 r. Konstytucję Republiki Czeskiej¹². Do problematyki środowiska Konstytucja odniosła się tylko w jednym art. 7 stanowiącym, że państwo dba o oszczędne wykorzystywanie zasobów przyrodniczych i ochronę bogactwa przyrodniczego. Ograniczenie problematyki środowiska w samej Konstytucji do jednego artykułu uzasadnione było tym, że kolejną ustawą konstytucyjną¹³ uznano Kartę Podstawowych Praw i Wolności za część składową konstytucyjnego ustroju Re-

⁹ Zákon č. 175/1990 Sb., kterým se mění a dopňuje trestní zákon.

¹⁰ Ústavní zákon č. 23/1991 Sb. – Listina Základních Práv a Svobod.

¹¹ W czeskim oryginale: „Každý má právo na příznivé životní prostředí”; czeski przymiotnik příznivé można przekładać przez „życzliwe, korzystne, odpowiednie, sprzyjające”.

¹² Ústavní zákon č. 1/1993 Sb. – Ústava České republiky.

¹³ Ústavní zákon č. 2/1993 Sb.

publiki Czeskiej, wobec czego nie było już potrzebne powtórzenie w Konstytucji tego, co jest w art. 35 Karty.

4. Rozbudowa przepisów karnych o ochronie środowiska

Przepisy § 181a i § 181b czechosłowackiego Kodeksu karnego obowiązywały bez zmian przez dekadę lat 90. XX w. W latach 2000 i 2001 zespół pracowników nauki kierowany przez Milana Damohorskiego podjął szeroko zakrojone, także prawnoporównawcze badania problematyki karnoprawnej ochrony środowiska¹⁴, dochodząc do następujących podstawowych wniosków:

- 1) niezbędne jest szybkie przeprowadzenie nowelizacji kodeksu karnego przez wprowadzenie nowych zespołów znamion przestępstw przeciwko środowisku,
- 2) niezbędne jest przeformułowanie obowiązujących przepisów karnych o zagrożeniu środowiska,
- 3) w dalszej perspektywie należy dążyć do samodzielnego rozdziału o przestępstwach przeciwko środowisku w ramach rekodyfikacji czeskiego prawa karnego,
- 4) w ramach całościowej reformy czeskiego porządku prawnego należy dążyć do powiązania wszystkich postaci odpowiedzialności w ochronie środowiska: za przestępstwa, za wykroczenia i inne delikty administracyjne, za szkodę ekologiczną i szkodę majątkową,
- 5) można rozważyć i dalsze zmiany, w tym wprowadzenie odpowiedzialności karnej osób prawnych za przestępstwa przeciwko środowisku, ale w szerszym kontekście rekodyfikacji prawa karnego.

Dodatkowym efektem pracy zespołu była pierwsza w literaturze czeskiej monografia o odpowiedzialności karnoprawnej w ochronie środowiska, autorstwa Vojtěcha Stejskala¹⁵.

Wyniki prac zespołu badawczego posłużyły jako naukowa podstawa nowelizacji rozdziału czwartego części szczególnej czeskiego Kodeksu karnego z 1961 r. przeprowadzonej ustawą z dnia 15 marca 2002 r.¹⁶, która zmieniła § 181a i § 181b oraz wprowadziła nowe zespoły znamion przestępstw: uszkodzenia lasu wyrębem (§ 181c), postępowania z niebezpiecznymi odpadami (§ 181e), bezprawnego postępowania z chro-

¹⁴ M. Damohorský (ed.), *Trestněprávní problematika ochrany životního prostředí (Závěry a shrnutí projektu GA ČR – 407/00/1705)*, Praha 2002, s. 15.

¹⁵ V. Stejskal, *Trestněprávní odpovědnost na úseku ochrany životního prostředí*, Praha 2002.

¹⁶ Zákon č. 134/2002 Sb., kterým se mění zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon.

nionymi dziko bytującymi zwierzętami i roślinami (§ 181f – umyślne i § 181g – nieumyślne z uzupełnieniem w § 181h o chociażby nieumyślnym pozyskiwaniu takich zwierząt lub roślin z wolnej przyrody), ponadto w nowym § 181d wprowadzono przepis wiążąco interpretujący niektóre pojęcia występujące w § 181a, § 181b i § 181c.

Ten stan prawny utrzymał się z niewielkimi zmianami aż do kodyfikacji czeskiego prawa karnego.

5. Kodyfikacja czeskiego prawa karnego

Do kodyfikacji (autorzy czescy z reguły posługują się terminem reko-dyfikacji) czeskiego prawa karnego materialnego¹⁷ doszło wraz z uchwaleniem 9 stycznia 2009 r. Kodeksu karnego¹⁸, który wszedł w życie 1 stycznia 2010 r. Podstawowe przestępstwa przeciwko środowisku zostały zebrane w samodzielnym rozdziale VIII części szczególnej cTrZ zatytułowanym *Trestné činy proti životnímu prostředí* (§§ 293–308).

W tym miejscu chciałbym zwrócić uwagę czytelnika polskiego na cechę charakterystyczną czeskiego (i słowackiego) prawa karnego, istotnie odróżniającą je od polskiego czy np. niemieckiego. Otóż już w 1961 r. przyjęto (aczkolwiek wtedy z kilkoma wyjątkami), że jedynym aktem prawnym, w którym mogą być typizowane przestępstwa, jest kodeks karny. Z pełną konsekwencją założenie to przyjęto w obowiązujących kodeksach karnych, słowackim z 2005 r. i czeskim z 2009 r. Kategoria pozakodeksowego prawa karnego (w nazewnictwie niemieckim *Nebenstrafrecht*), rozumiana jako zbiór przepisów typizujących przestępstwa w ustawach innych niż kodeks karny, w prawie czeskim (tak jak i słowackim) nie istnieje. Dlatego czeskie prawo karne środowiska to wprawdzie nie tylko rozdział VIII części szczególnej cTrZ, bo w jego zakres wchodzi i inne przepisy typizujące przestępstwa, których obocznym przedmiotem ochrony jest środowisko – Autorka wskazuje tu na przestępstwa powszechnie niebezpieczne z tak zatytułowanego rozdziału VII cTrZ: niedozwolona produkcja i posiadanie substancji radioaktywnych i wysoce niebezpiecznych (§ 281), niedozwolona produkcja i posiadanie materiału jądrowego i szczególnego materiału rozszcze-

¹⁷ Ale nie procesowego, bo przyjęty w 1961 r. czechosłowacki kodeks postępowania karnego – zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád) – wielokrotnie nowelizowany nadal w Republice Czeskiej obowiązuje; prace nad nowym trwają. Dla porównania: Republika Słowacka przyjęła w 2005 r. nowe kodeksy karne, zarówno materialny, jak i procesowy.

¹⁸ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, powoływany dalej w skrócie jako cTrZ.

pialnego (§ 282), a także na sprowadzenie niebezpieczeństwa powszechnego (§ 272 i § 273) – ale to są wszystko przestępstwa kodeksowe, skoro żadnych przestępstw stypizowanych poza kodeksem zgodnie z koncepcją czeską nie ma i być nie może.

Rozdział VIII čTrZ w brzmieniu pierwotnym składał się z 16 paragrafów typizujących następujące przestępstwa: uszkodzenie i zagrożenie środowiska (umyślne w § 293, nieumyślne w § 294), uszkodzenie lasu (§ 295), sprzeczne z umową międzynarodową wypuszczenie substancji szkodliwych ze statków (§ 297), bezprawne postępowanie z odpadami (§ 298), bezprawne postępowanie z chronionymi dziko bytującymi zwierzętami i roślinami (umyślne w § 299, nieumyślne w § 300), pozyskiwanie lub niszczenie dziko bytujących roślin i zwierząt (§ 301), znęcanie się nad zwierzętami (§ 302), zaniedbanie troski o zwierzęta (§ 303), kłusownictwo (§ 304), bezprawne wytwarzanie lub posiadanie leków i substancji hormonalnych wpływających na zwierzęta gospodarskie (§ 305), szerzenie chorób zakaźnych zwierząt (§ 306), szerzenie chorób zakaźnych roślin i szkodników (§ 307). Dwa pozostałe paragrafy to wyjaśnienie niektórych terminów (§ 296) oraz upoważnienie rządu do określenia rozporządzeniem chorób zakaźnych i szkodników (§ 308).

Rozdział VIII čTrZ był dwukrotnie nowelizowany. Najpierw ustawą z dnia 7 października 2011 r.¹⁹ poświęconą głównie implementacji dyrektywy unijnej o karnoprawnej ochronie środowiska²⁰. Ustawodawca czeski znowelizował § 293 i § 294 nadając im treść odpowiadającą wymaganiom dyrektywy, wprowadził nowy § 294a o uszkodzaniu zasobów wodnych, do § 296 dodał nowy ustęp 3 penalizujący zgodnie z dyrektywą samo prowadzenie bez pozwolenia niebezpiecznych zakładów, wprowadził nowy § 298a o bezprawnym wytwarzaniu i innym postępowaniu z substancjami uszkodzającymi warstwę ozonową, realizując w ten sposób wymagania dyrektywy, istotnie zmienił §§ 299–301 przystosowując je do wymagań dyrektywy oraz wprowadził niewielkie zmiany w § 297 i § 304. Po raz drugi rozdział VIII čTrZ został znowelizowany ustawą z 3 marca 2020 r.²¹ Nowelizacja polegała na znacznym zaostrzeniu odpowiedzialności za różne warianty znęcania się nad zwierzę-

¹⁹ Zákon č. 330/2011 Sb., kterým se mění zákon č. 40/2009 Sb, trestní zákoník a zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád).

²⁰ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/99/WE z dnia 19 listopada 2008 r. w sprawie ochrony środowiska poprzez prawo karne (Dz. Urz. UE L 328/28 z dnia 6 grudnia 2008 r.).

²¹ Zákon č. 114/2020 Sb., kterým se mění zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník a některé další zákony.

tami w § 302 oraz dodaniu nowego § 302a o hodowli zwierząt w nieodpowiednich warunkach oraz o rozmnażaniu zwierząt trzymanyh w takich warunkach w celach handlowych, z zagrożeniem ich życia lub powodowaniem znacznych cierpień.

Po tych zmianach rozdział VIII części szczególnej cTrZ składa się z 19 paragrafów, ujętych kazuistycznie i wielowariantowo, z częstym operowaniem typami kwalifikowanymi przez następstwa lub inne okoliczności. Zrozumiałe jest, że w ramach artykułu recenzyjnego nie jestem w stanie nawet skrótowo przedstawić rozwiązań czeskiego prawa karnego środowiska²². Poprzestanąę przeto na ich klasyfikacji wedle koncepcji Terezy Fabšíkovéj oraz relacji między nimi. Autorka wyróżnia:

1) Ogólnie ujęte przestępstwa uszkodzenia i zagrożenia środowiska: umyślne w § 293 i nieumyślne w § 294.

Przyjęta przez ustawodawcę czeskiego konstrukcja jest dość skomplikowana. Punktem wyjścia jest uszkodzenie lub zagrożenie określonego komponentu środowiska, przy czym ustawodawca wskazuje na ziemię, wodę, powietrze lub inny, ale to wyczerpuje znamiona przestępstwa, jeżeli nastąpi w większym rozmiarze, na większym obszarze lub w taki sposób, że może dojść do poważnej szkody na zdrowiu lub śmierci człowieka albo do takich następstw, których usunięcie wymaga poniesienia znacznych kosztów. Drugi wariant to zwiększenie takiego uszkodzenia lub zagrożenia albo utrudnienie jego odwrócenia lub złagodzenia. Do tego dochodzą okoliczności kwalifikujące nadbudowane tak nad przestępstwem umyślnym, jak i nieumyślnym.

2) Zrównana z uszkodzeniem lub zagrożeniem eksploatacja instalacji, w której jest prowadzona działalność niebezpieczna lub w której są składowane lub wykorzystywane niebezpieczne substancje, jeżeli jest prowadzona bez wymaganego pozwolenia, stypizowana w § 296 ust. 3.

3) Szczególne zespoły znamion przestępstw skierowanych na ochronę poszczególnych komponentów środowiska, które znajdują się w relacji specjalności wobec ogólnego uszkodzenia lub zagrożenia środowiska. Do tej kategorii Autorka zalicza:

²² Zainteresowanych prawem czeskim w porównaniu z regulacjami polskimi (i słowackimi) odsyłam do: W. R a d e c k i, Ochrona środowiska w polskim, czeskim i słowackim prawie karnym. Studium prawno-porównawcze, Warszawa 2013, w którym uwzględniłem nowelizację z 2011 r., a więc zachowującym niemal pełną aktualność. Jeśli zaś chodzi o nowelizację z 2020 r. zob. D. D a n e c k a, W. R a d e c k i, Przestępstwa przeciwko zwierzętom w prawie niemieckim, czeskim, słowackim i polskim, Prokuratura i Prawo 2021, nr 7–8, s. 143–148.

- a) uszkodzenie zasobu wodnego w § 294a, dla którego ustanowiono strefę ochronną, przy czym warunkiem odpowiedzialności jest zanik takiego zasobu wodnego lub osłabienie motywu jego ochrony,
- b) bezprawne wypuszczenie substancji zanieczyszczających ze statków morskich, stypizowane w § 297, realizujące zobowiązania Republiki Czeskiej wynikające z umów międzynarodowych o ochronie wód morskich przed zanieczyszczeniem,
- c) uszkodzenie lasu bezprawnymi wyrębami z § 295,
- d) uszkodzenie chronionych części przyrody z § 301, kiedy przesłanką karalności jest to, że chroniony fragment zaniknie lub zostanie osłabiony powód jego ochrony,
- e) przestępstwa bezprawnego postępowania z chronionymi gatunkowo dziko bytującymi roślinami i zwierzętami: umyślne w § 299 i nieumyślne w § 300, mające związek z odpowiednimi aktami prawa międzynarodowego i unijnego.

Nad tymi dwoma przestępstwami trzeba zatrzymać się nieco dłużej. Dotyczą one przede wszystkim, aczkolwiek nie wyłącznie, egzemplarzy CITES, tj. zwierząt i roślin objętych ochroną międzynarodową na podstawie Konwencji Waszyngtońskiej z 1973 r. o międzynarodowym handlu dzikimi zwierzętami i roślinami gatunków zagrożonych wyginięciem. Do bezprawnego postępowania z takimi gatunkami ustawodawca czeski zalicza przede wszystkim zabijanie, uszkodzanie, pozyskiwanie z przyrody, handel, przemyt i szereg innych działań, różnicując odpowiedzialność w zależności od intensywności ochrony. Jeśli chodzi o gatunki bezpośrednio zagrożone wyginięciem, to wystarczy skierowanie działania na jeden egzemplarz, aby czyn był przestępstwem, jeśli zaś chodzi o gatunki mniej intensywnie chronione, to takich egzemplarzy musi być co najmniej 25, bo jeżeli mniej, to czyn jest tylko wykroczeniem.

- 4) Zespoły znamion przestępstw skierowanych na ochronę przed źródłami zagrożenia. Do tej kategorii Autorka zalicza:
 - a) bezprawne postępowanie z odpadami ujęte w § 298 w dwóch wariantach: pierwszy to przemieszczanie odpadów przez granice państwa bez zawiadomienia lub zgody właściwego organu (zagrożenie abstrakcyjne), drugi to uszkodzenie lub zagrożenie środowiska w następstwie naruszenia przepisów o składowaniu, magazynowaniu, transporcie lub innym postępowaniu z odpadami (zagrożenie konkretne),
 - b) bezprawne wytwarzanie lub inne postępowanie z substancjami uszkodzającymi warstwę ozonową stypizowane w § 298a.

- 5) Przestępstwa ukierunkowane na ochronę zwierząt i zwierzyny. Autorka zalicza je do przestępstw przeciwko środowisku, uznając zwierzęta za komponent środowiska. Zauważa, że w większości chodzi o zwierzęta inne niż dziko żyjące, ale to jej zdaniem nie przeszkadza, aby czyny skierowane przeciwko zwierzętom domowym bądź gospodarskim zaliczyć do przestępstw przeciwko środowisku, skoro zwierzęta mają własną wartość, dlatego niewłaściwe byłoby zaliczenie przestępstw przeciwko zwierzętom do przestępstw przeciwko mieniu. Być może chodzi raczej o apele moralne i podejście społeczności do zwierząt niż o ochronę środowiska, ale wspieranie takiego podejścia także jest zadaniem prawa karnego. Ostatecznie Autorka aprobuje stanowisko ustawodawcy czeskiego, który także do przestępstw przeciwko środowisku zalicza:
- a) znęcanie się nad zwierzętami z § 302,
 - b) hodowlę zwierząt w nieodpowiednich warunkach, przede wszystkim ich rozmnażanie w celu osiągnięcia zysku z § 302a,
 - c) nieumyślne zaniedbanie troski o zwierzę z § 303, jeżeli prowadzi to do trwałych następstw dla zdrowia zwierzęcia lub jego śmierci,
 - d) kłusownictwo z § 304.

Jeśli chodzi o to ostatnie przestępstwo, to ono jest skierowane nie tylko przeciwko zwierzynie łownej, ale i rybom. W typizacji kłusownictwa dochodzi, zdaniem Autorki, do połączenia ochrony różnych interesów: ochrony zwierząt, ochrony mienia, ale także ochrony zdrowia ludzkiego polegającej na tym, aby niekontrolowane mięso nie dostało się na rynek.

- 6) Przestępstwa „rolnicze”, skierowane, zdaniem Autorki, raczej na gospodarcze aspekty fauny i flory, znajdujące się na pograniczu przestępstw przeciwko środowisku i przestępstw powszechnie niebezpiecznych. Są to:
- a) bezprawne wytwarzanie, posiadanie i inne postępowanie z lekami i innymi substancjami wpływającymi na wartości użytkowe zwierząt gospodarskich (§ 305),
 - b) szerzenie chorób zakaźnych zwierząt (§ 306),
 - c) szerzenie chorób i szkodników roślin użytkowych (§ 307).

Na tle zaproponowanej przez siebie klasyfikacji Tereza Fabšíková przedstawiła kilka niezmiernie celnych i interesujących uwag, ale zanim do nich przejdę, pozwolę sobie jeszcze raz na wyjście ponad recenzowaną monografię i spojrzenie na prawo czeskie z perspektywy prawa polskiego.

6. Czeskie i polskie prawo karne środowiska

Podobnie jak ustawodawca czeski, tak też ustawodawca polski w uchwalonym o ponad dekadę wcześniej Kodeksie karnym²³ usamodzielił kategorię przestępstw przeciwko środowisku w rozdziale XXII „Przestępstwa przeciwko środowisku”. Rozdział ten był kilkakrotnie zmieniany, najważniejsze nowelizacje zostały wprowadzone w 2011 r. przy transpozycji dyrektywy unijnej o karnoprawnej ochronie środowiska²⁴ oraz w 2022 r., kiedy przepisy o przestępstwach i wykroczeniach przeciwko środowisku zostały zdecydowanie zaostrzone²⁵. Porównanie przepisów czeskich z polskimi nie jest proste ze względu na odmienną koncepcję przepisów karnych. Rozdział XXII polskiego k.k. liczy 8 artykułów, podczas gdy rozdział VIII čTrZ – 19, ale w Polsce dochodzi jeszcze pozakodeksowe prawo karne, którego w Czechach nie ma.

Nie próbując szczegółowych porównań, co ze względu na ograniczone ramy artykułu jest niemożliwe, wskażę jedynie na kwestie najogólniejsze. I tak:

- regulacje § 293 i 294 čTrZ dają się porównać z art. 181 § 1 i 4 k.k. (powodowanie zniszczeń w przyrodzie) oraz art. 182 k.k. (zanieczyszczenie wody, powietrza i ziemi),
- przestępstwo z § 294a čTrZ mieści się w art. 182 k.k.,
- odpowiednika § 295 čTrZ w prawie polskim nie ma, bo przestępstwo wyrębu drzewa w lesie z art. 290 k.k. ma zupełnie inny charakter jako czyn skierowany przeciwko mieniu i zrównany z kradzieżą,
- odpowiednika § 296 ust. 3 čTrZ można ewentualnie się doszukać w art. 171 k.k. o operacjach z niebezpiecznymi środkami,
- odpowiednikiem § 297 čTrZ jest typizujący przestępstwo zanieczyszczenia morza ze statków art. 35a ustawy o zapobieganiu takim zanieczyszczeniom²⁶,
- odpowiednikiem § 298 čTrZ jest art. 183 k.k.,
- odpowiednikami § 298a čTrZ są art. 52 i art. 53 ustawy „ozonowej”²⁷,

²³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (tekst jedn.: Dz. U. Nr 88, poz. 553, Dz. U. z 2022 r., poz. 1138 ze zm.).

²⁴ Ustawa z dnia 25 marca 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 94, poz. 549).

²⁵ Ustawa z dnia 22 lipca 2022 r. o zmianie niektórych ustaw w celu przeciwdziałania przestępczości środowiskowej (Dz. U. poz. 1726).

²⁶ Ustawa z dnia 16 marca 1995 r. o zapobieganiu zanieczyszczaniu morza przez statki (Dz. U. z 2020 r., poz., 1955).

²⁷ Ustawa z dnia 15 maja 2015 r. o substancjach zubożających warstwę ozonową oraz o fluorowanych gazach cieplarnianych (Dz. U. z 2020 r., poz. 2065).

- odpowiedników § 299 i § 300 cTrZ można doszukać się z jednej strony w art. 181 § 2, 3 i 5 k.k., z drugiej w art. 127a, art. 128 i art. 128a ustawy o ochronie przyrody²⁸,
- odpowiednikiem § 301 cTrZ jest art. 187 k.k.,
- odpowiednikiem § 302 cTrZ jest art. 35 ust. 1a i 2 ustawy o ochronie zwierząt²⁹ typizujący przestępstwa znęcania się nad zwierzęciem,
- odpowiednika § 302a cTrZ nie ma, aczkolwiek w pewnych przypadkach nie byłoby wykluczone sięgnięcie do art. 35 ust. 1a i 2 ustawy o ochronie zwierząt, uznając hodowlę zwierząt w jawnie nieodpowiednich warunkach za znęcanie się nad nimi,
- odpowiednika § 303 cTrZ nie ma,
- odpowiednikiem art. 304 cTrZ jest jeśli chodzi o kłusownictwo łowieckie art. 53 Prawa łowieckiego³⁰, a jeśli chodzi o kłusownictwo rybackie art. 27c ust. 1 pkt 2 ustawy rybackiej³¹,
- odpowiednika § 305 cTrZ można się ewentualnie doszukać wśród przestępstw z art. 79–82 ustawy o ochronie zdrowia zwierząt³²,
- odpowiedników § 306 i § 307 cTrZ można doszukać się w art. 165 § 1 pkt 1 k.k. przy założeniu, że zostało spowodowane niebezpieczeństwo powszechne,
- jakiegoś odpowiednika § 282 cTrZ można dopatrzeć się w art. 184 k.k.

Można przeto powiedzieć, że jest jakaś zasadnicza zbieżność czeskiego i polskiego prawa karnego środowiska, w pełni zresztą zrozumiała ze względu na konieczność implementacji tych samych dyrektyw unijnych. Niemniej jednak różnice szczegółowe w ujęciu przestępstw są znaczne, na ich omówienie nie ma już miejsca.

Ograniczę się w tym miejscu do zasygnalizowania, że wprowadzenie od strony czysto naukowej można byłoby podjąć wysiłki, aby i w Polsce zrehabilitować rozdział XXII k.k. w taki sposób, aby objął on wszystkie przestępstwa przeciwko środowisku, rozrzucone dziś po kilkunastu ustawach szczególnych, ale praktycznie rozwiązanie to wydaje się mało realne. Pożyteczne wszakże byłoby skorzystanie z pomysłów czeskich i wprowadzenie do polskiej ustawy o ochronie zwierząt odpowiedników § 302a i § 303 cTrZ, zwłaszcza tego drugiego, bo ograniczenie karalności do

²⁸ Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2022 r., poz. 916).

²⁹ Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt (Dz. U. z 2022 r., poz. 572).

³⁰ Ustawa z dnia 13 października 1995 r. – Prawo łowieckie (Dz. U. z 2022 r., poz. 1173)

³¹ Ustawa z dnia 18 kwietnia 1985 r. o rybactwie śródlądowym (Dz. U. z 2022 r., poz. 883).

³² Ustawa z dnia 11 marca 2004 r. o ochronie zdrowia zwierząt oraz zwalczaniu chorób zakaźnych zwierząt (Dz. U. z 2020 r., poz. 1421).

jedynie umyślnego bezprawnego zabijania i znęcania się nad zwierzętami nie odpowiada potrzebie konsekwentnej, także karnoprawnej ochrony zwierząt. Wprowadzenie do prawa polskiego typu przestępstwa nieumyślnego zaniedbania troski o zwierzęta, jeżeli dochodzi do poważnych następstw dla zdrowia zwierząt lub ich padnięcia, byłoby pociągnięciem ustawodawczym ze wszech miar pożądanym.

Zanim powrócę do rozważań Terezy Fabšíkovéj, zatrzymam się jeszcze nad istotnym zagadnieniem prawa karnego środowiska, jakim jest odpowiedzialność karna osób prawnych.

7. Wprowadzenie instytucji odpowiedzialności karnej osób prawnych do prawa czeskiego

Odpowiedzialność karna osób prawnych jest jednym z najpoważniejszych problemów współczesnego prawa karnego. Jest ona postrzegana zupełnie odmiennie w systemach *common law* z jednej strony i w systemach prawa kontynentalnego z drugiej. W kręgu *common law* (w systemie brytyjskim, w prawie USA czy Australii) odpowiedzialność karna osób prawnych jest znana od lat i samego jej istnienia nikt nie kwestionuje. Zasadniczo odmiennie podchodzi się do niej w prawie kontynentalnym (niemieckim czy francuskim), w którym od czasów Oświecenia ugruntowało się przekonanie, że tylko człowiek – osoba fizyczna może odpowiadać karnie za swoje czyny, bo tylko jemu można przypisać winę, a żadne zrzeszenie, żaden podmiot kolektywny przestępstwa popełnić nie może. Łacińska sentencja *societas delinquere non potest* była przez wiele lat standardem. Stopniowo wszakże podejście zaczęło się zmieniać, a jednym z ważniejszych powodów przemawiających za wprowadzeniem instytucji odpowiedzialności karnej osób prawnych była właśnie konieczność skutecznego ścigania przestępstw przeciwko środowisku. Jak wskazuje wybitny czeski znawca tej problematyki, Jiří Jelínek, znaczne trudności w ustaleniu sprawcy przestępstwa przeciwko środowisku w skomplikowanych strukturach korporacji przemawiają za tym, aby do odpowiedzialności karnej pociągać samą korporację³³. Po długich przygotowaniach czeska ustawa o odpowiedzialności karnej osób prawnych została przyjęta 27 października 2011 r.³⁴ W wersji pierwotnej ustawa-

³³ J. Jelínek, *Trestní odpovědnost právnických osob v České republice. Problémy a perspektivy*, Praha 2019, s. 47 i n.

³⁴ Zákon č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim.

dawca czeski przyjął konstrukcję delimitacji pozytywnej, wyliczając w § 7 tej ustawy przestępstwa, za które osoba prawna może ponosić odpowiedzialność. Spośród przestępstw z rozdziału VIII części szczególnej TrZ w tym wyliczeniu znalazły się przestępstwa z §§ 293, 294, 294a, 295, 297, 298, 298a, 299, 300 i 301, a więc zdecydowana większość przestępstw przeciwko środowisku, ale nie wszystkie, bo poza tymi ramami pozostały znęcanie się nad zwierzętami (§ 302), zaniechanie troski o zwierzęta (§ 303), kłusownictwo (§ 304) oraz przestępstwa „rolnicze” (§§ 305–307). Ustawą z dnia 13 czerwca 2016 r.³⁵ zmieniono tę konstrukcję i w miejsce delimitacji pozytywnej ustawodawca przyjął delimitację negatywną polegającą na tym, że zgodnie z nowym brzmieniem § 7 ustawy osoba prawna odpowiada za wszystkie przestępstwa wskazane w čTrZ, z wyjątkiem wyliczonych w § 7. Jak wskazują komentatorzy, obowiązująca regulacja prawna przedstawia zasadnicze zaostrzenie represji wobec osób prawnych, ponieważ w odróżnieniu od 85 przestępstw według brzmienia pierwotnego, od 1 stycznia 2017 r. zakotwicza odpowiedzialność osób prawnych za więcej niż 260 przestępstw³⁶. Wśród wyjątków, tj. przestępstw, za które zgodnie z § 7 osoba prawna nie odpowiada, nie ma żadnego z przestępstw ujętych w rozdziale VIII čTrZ, a zatem osoba prawna – przy spełnieniu warunków określonych ustawą z dnia 27 października 2011 r. – odpowiada za wszystkie przestępstwa przeciwko środowisku.

Założenia czeskiej instytucji odpowiedzialności karnej osób prawnych są tak interesujące, że – ponownie wychodząc ponad rozważania Autorki recenzowanej monografii – zdecydowałem się je czytelnikowi polskiemu w maksymalnym skrócie przedstawić. Czeska koncepcja opiera się na konstrukcji przypisywalności (*přičitatelnost*) ujętej w § 8 w ten sposób, że:

Przestępstwem popełnionym przez osobę prawną jest w myśl § 8 ust. 1 czyn bezprawny popełniony w jej interesie lub w ramach jej działalności, jeżeli tak działał:

- organ statutowy lub członek organu statutowego albo inna osoba na stanowisku kierowniczym w ramach osoby prawnej, uprawniona do działania w imieniu lub za osobę prawną,
- osoba na stanowisku kierowniczym w ramach osoby prawnej, która w tej osobie prawnej wykonuje czynności zarządzające lub kontrolne, nawet jeżeli nie jest osobą wskazaną pod lit. a,

³⁵ Zákon č. 183/2016 Sb., kterým se mění zákon č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim.

³⁶ J. Fenyk, L. Smejkal, I. Bílá, Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim. Komentář, Praha 2018, s. 32.

- ten, kto wywiera decydujący wpływ na zarządzanie osobą prawną, jeżeli jego działanie było co najmniej jednym z warunków powstania następstwa zakładającego odpowiedzialność karną osoby prawnej, albo
- pracownik lub inna zrównana z nim osoba przy wykonywaniu zadań pracowniczych, nawet jeżeli nie jest osobą wskazaną pod lit. a–c,
- jeżeli to działanie można przypisać osobie prawnej według ust. 2.

Stosownie do § 8 ust. 2 osobie prawnej można przypisać popełnienie przestępstwa wskazanego w § 7, jeżeli zostało ono popełnione:

- działaniem organów osoby prawnej lub osób wskazanych w ust. 1 lit. a–c, albo
- przez pracownika wskazanego w ust. 1 lit. d na podstawie decyzji, aprobaty lub wskazówki organów osoby prawnej albo osób wskazanych w ust. 1 lit. a–c, albo dlatego, że organy osoby prawnej lub osoby wskazane w ust. 1 lit. a–c nie podjęły takich środków, które miały podjąć według innego przepisu prawnego lub których można było od nich sprawiedliwie wymagać, w szczególności nie przeprowadziły obowiązkowej lub potrzebnej kontroli nad działaniami pracowników lub innych podlegającym im osób albo nie podjęły niezbędnych środków do zapobieżenia lub odwrócenia następstw popełnionego przestępstwa.

Sens tej dość złożonej konstrukcji ujawnia się najpełniej, jeżeli spojrzymy na § 8 ust. 3, który stanowi, że nie stoi na przeszkodzie odpowiedzialności karnej osoby prawnej to, że nie udało się stwierdzić, która konkretna osoba fizyczna działała w sposób wskazany w ust. 1 i 2. Okazuje się, że osoba prawna może odpowiadać karnie za działania niezidentyfikowanej osoby fizycznej, jeżeli jasne jest, że ta osoba, nawet nieujawniona, działała w sposób opisany w § 8 ust. 1 i 2 ustawy czeskiej. Odpowiedzialność karna osób prawnych jest w koncepcji czeskiej autonomiczna, usamodzielniona w odniesieniu do odpowiedzialności karnej osoby fizycznej, aczkolwiek założeniem jest, że odpowiedzialność ponoszą niezależnie od siebie osoba fizyczna i osoba prawna, ale jeżeli osoby fizycznej nie udało się zidentyfikować, to odpowiada tylko osoba prawna, jeżeli spełniony jest warunek z § 8 ust. 3.

Odpowiedzialność osoby prawnej nie jest jednak odpowiedzialnością absolutną, ponieważ zgodnie z § 8 ust. 4 osoba prawna może zwolnić się od odpowiedzialności, jeżeli wykaże, że dołożyła wszelkich wysiłków, których można było od niej sprawiedliwie wymagać, aby zapobiec popełnieniu czynu bezprawnego przez osoby w ust. 1 tego paragrafu wskazane.

Te założenia stosują się do wszystkich przestępstw przeciwko środowisku, bo w § 7 ustawy mieszczą się dziś wszystkie przestępstwa z rozdziału VIII części szczególnej cTrZ. Interesujące jest, że wprowadzenia instytucji odpowiedzialności karnej osób prawnych nie przez wszystkich przedstawiciele nauki prawa środowiska zostało przyjęte z jednakową aprobatą. Raczej pozytywnie przyjął ustawę o odpowiedzialności karnej osób prawnych Milan Damohorský, akcentując jej znaczenie właśnie dla ścigania przestępstw przeciwko środowisku³⁷. Zasadniczo odmienny pogląd przedstawił Milan Pekárek, którego zdaniem wprowadzenie odpowiedzialności karnej osób prawnych było niepotrzebne, bo ten sam efekt można było osiągnąć ulepszeniem przepisów o obiektywnej odpowiedzialności administracyjnej osób prawnych i nie trzeba byłoby wymyślać fikcji przypisywalności³⁸.

8. Odpowiedzialność karna osób prawnych w Polsce w porównaniu z prawem czeskim

Dla czytelnika polskiego interesujące może okazać się porównanie konstrukcji czeskiej z polską. Polski ustawodawca wprowadził instytucję odpowiedzialności typu penalnego (nie jest całkiem jasne, czy to jest właściwa odpowiedzialność karna) podmiotów zbiorowych (przede wszystkim osób prawnych) kilkanaście lat przed czeskim, bo już w 2002 r.³⁹ Przyjął i utrzymał delimitację pozytywną, wskazując w art. 16 przestępstwa, za które może odpowiadać podmiot zbiorowy, wśród nich w ust. 1 pkt 8 wskazał na przestępstwa przeciwko środowisku, zarówno kodeksowe, jak i niektóre pozakodeksowe. W odróżnieniu wszakże od koncepcji czeskiej przepisy art. 3 (zawierającego wyliczenie osób fizycznych, których działanie jest podstawą odpowiedzialności podmiotu zbiorowego) i art. 5 (określającego podstawy odpowiedzialności podmiotu zbiorowego) przedzielił artykułem 4, zgodnie z którym odpowiedzialność podmiotu zbiorowego uruchamia dopiero prawomocne skazanie osoby fizycznej za przestępstwo, wyrok warunkowo umarzający postę-

³⁷ M. Damohorský, Deliktní odpovědnost v ochraně životního prostředí, Acta Universitatis Carolinae – Iuridica 2011, nr 3, s. 14.

³⁸ M. Pekárek, (w:) I. Jančářová, L. Bahyl'ová, M. Pekárek, I. Průchová, V. Vomáčka, Odpovědnost v právu životního prostředí – současný stav a perspektivy, Brno 2013, s. 131.

³⁹ Ustawa z dnia 28 października 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary (Dz. U. Nr 197, poz. 1661, tekst jedn.: Dz. U. z 2020 r., poz. 358 ze zm.).

powanie przeciwko niej albo orzeczenie sądu o umorzeniu postępowania z powodu okoliczności wyłączającej ukaranie sprawcy. W odróżnieniu od prawa czeskiego, w Polsce osoba fizyczna będąca sprawcą przestępstwa musi być nie tylko zidentyfikowana, ale co do zasady i prawomocnie skazana, aby można było pociągnąć osobę prawną do odpowiedzialności. To rozwiązanie polskie dostrzegli autorzy czescy i poddali je trafnej krytyce jako sprzeczne z właściwym powodem, dla którego odpowiedzialność karna osób prawnych jest wprowadzana⁴⁰, tj. trudnościami w ujawnieniu i skazaniu osoby fizycznej.

Jak już była o tym mowa, w 2022 r. ustawodawca polski znowelizował kilka ustaw, zaostrażając odpowiedzialność za wykroczenia i przestępstwa przeciwko środowisku. Jedną z wtedy nowelizowanych była ustawa o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary, do której wprowadzono nowy art. 4a stanowiący, że w przypadku popełnienia czynu zabronionego, wymienionego w art. 16 ust. 1 pkt 8 (tj. któregoś z przestępstw przeciwko środowisku) przez osobę, o której mowa w art. 3, podmiot zbiorowy podlega odpowiedzialności niezależnie od wydania wyroku albo orzeczenia, o którym mowa w art. 4. W ten sposób odpowiedzialność podmiotów zbiorowych za przestępstwa przeciwko środowisku (tylko za takie przestępstwa) została usamodzielniona i uniezależniona od uprzedniego skazania osoby fizycznej sprawcy przestępstwa, co zbliża – ale tylko w odniesieniu do przestępstw przeciwko środowisku – dzisiejszą regulację polską do czeskiej.

9. Oceny i uwagi Terezy Fabšíkovéj

Po tych być może przydługich, ale jak sądzę interesujących dla czytelnika polskiego dygresjach, wracam do tekstu recenzowanej monografii. W jej rozdziale 5 Autorka zamieściła wiele celnych ocen i uwag, nad niektórymi z nich jako mającymi znaczenie ogólniejsze chciałbym się zatrzymać.

Nawiązując do swoich badań, których wyniki przedstawiła w ramach charakterystyki przestępczości przeciwko środowisku, akcentując szczególnie szkodliwość takich przestępstw popełnianych w zorganizowanych grupach, Autorka zwraca uwagę na trafne podejście ustawodawcy czeskiego do tej problematyki, który nie tylko uznaje działanie w zorganizowanej grupie za okoliczność obciążającą przy wymiarze kary (§ 42 lit. p

⁴⁰ J. Jelínek, J. Herczeg, Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob. Komentář s judikaturou. Praha 2013, s. 80.

čTrZ), ale idzie jeszcze dalej, uznając działanie w zorganizowanej grupie za okoliczność kwalifikującą przestępstwo. Taką konstrukcją ustawodawca posłużył się także w odniesieniu do przestępstw przeciwko środowisku i to dwojako:

Po pierwsze, działanie w zorganizowanej grupie jest okolicznością kwalifikującą następujące przestępstwa:

- wypuszczanie substancji szkodliwych do wód morskich ze statków (§ 297 ust. 2 lit. a čTrZ),
- bezprawne postępowanie z odpadami (§ 298 ust. 3 lit. a čTrZ),
- bezprawne postępowanie z chronionymi dziko bytującymi zwierzętami lub roślinami (§ 299 ust. 3 lit. a čTrZ),
- znęcanie się nad zwierzętami (§ 302 ust. 2 lit. b čTrZ),
- rozmnażanie zwierząt w jawnie nieodpowiednich warunkach (§ 302a ust. 3 lit. c čTrZ),
- kłusownictwo (§ 304 ust. 2 lit. a čTrZ),
- bezprawne postępowanie z lekami i substancjami wpływającymi na zwierzęta gospodarskie (§ 305 ust. 3 lit. a čTrZ).

Po wtóre, działanie w zorganizowanej grupie działającej w kilku państwach jest okolicznością kwalifikującą drugiego stopnia następujące przestępstwa:

- bezprawne postępowanie z chronionymi dziko bytującymi zwierzętami lub roślinami (§ 299 ust. 4 lit. a čTrZ),
- rozmnażanie zwierząt w jawnie nieodpowiednich warunkach (§ 302a ust. 4 lit. c čTrZ),
- bezprawne postępowanie z lekami i substancjami wpływającymi na zwierzęta gospodarskie (§ 305 ust. 4 lit. a čTrZ).

Jakie są różnice w sankcjach można zobrazować na przykładzie przestępstw z § 299 čTrZ: za popełnienie tego przestępstwa w typie podstawowym grozi pozbawienie wolności do lat 3, zakaz prowadzenia działalności albo przepadek rzeczy, za popełnienie w zorganizowanej grupie – pozbawienie wolności od 6 miesięcy do lat 5, zakaz prowadzenia działalności albo przepadek rzeczy, za popełnienie w zorganizowanej grupie działającej w kilku państwach – pozbawienie wolności od lat 2 do 8. Właśnie przestępstwa pozyskiwania, przemytu, handlu lub innego wykorzystywania chronionych gatunków zwierząt to typowe pole działalności zorganizowanych grup, nierzadko o charakterze międzynarodowym.

Sama zorganizowana grupa nie jest przez čTrZ definiowana. Autorka sięga do orzecznictwa sądowego, wedle którego przez zorganizowaną grupę należy rozumieć porozumienie co najmniej trzech karnie odpowiedzialnych osób, których współdziałanie w realizacji działalno-

ści przestępczej wykazuje taki stopień planowości, podziału funkcji i koordynacji, że to zwiększa prawdopodobieństwo skutecznego dokonania przestępstwa i tym samym jego szkodliwość dla społeczeństwa. Autorka informuje, że z zorganizowaną działalnością przestępczą w dziedzinie środowiska, a to w odniesieniu do handlu gatunkami zwierzęcymi chronionymi Konwencją CITES miały do czynienia także sądy czeskie, włączając Sąd Najwyższy i Sąd Konstytucyjny⁴¹. W sprawie chodziło o działalność międzynarodowej grupy polegającą na przemyśle papug gatunku ara pochodzących z Brazylii poprzez Portugalię do Republiki Czeskiej, z czym wiązało się także fałszowanie dokumentów. Czescy uczestnicy grupy zostali skazani w obu instancjach, a skarga konstytucyjna została oddalona. Przy tej okazji Sąd Najwyższy wyraził pogląd, że dla wypełnienia znamion działania w zorganizowanej grupie działającej w kilku państwach nie jest wymagane, aby był on karalny według porządków prawnych wszystkich zainteresowanych państw, wystarczy, że taka karalność jest przewidziana w ustawie karnej Republiki Czeskiej. Pogląd ten podtrzymał czeski Sąd Konstytucyjny.

Wielce interesująca jest uwaga Autorki odnosząca się do strony podmiotowej przestępstw przeciwko środowisku. Jej zdaniem jakiegokolwiek zaniedbanie wymaganej kontroli nad działaniem osoby prawnej, jeżeli w konsekwencji dochodzi do poważnego zagrożenia środowiska, powinno być ścigane jako popełnienie przestępstwa w formie nieumyślnej. Co więcej, jej zdaniem, przestępstwa nieumyślne należałoby karać zbieżnie czy niemal zbieżnie z karalnością przestępstw umyślnych.

Nader trafne są uwagi Autorki dotyczące relacji między odpowiedzialnością karną a innymi rodzajami odpowiedzialności w czeskim porządku prawnym. Jej zdaniem, realizacja odpowiedzialności karnej w żadnym razie nie wyłącza równoległej odpowiedzialności sprawcy przestępstwa za wyrządzoną szkodę ekologiczną ani cywilnoprawnej odpowiedzialności za szkodę majątkową. Ukaranie za przestępstwo nigdy nie jest przeszkodą równoległemu nałożeniu środków naprawczych zmierzających do naprawienia szkody ekologicznej. W postępowaniu karnym nie jest jednak możliwe nałożenie żadnego typu środka rekompensującego, a zatem dla efektywnej ochrony środowiska konieczna jest kombinacja tych kategorii odpowiedzialności. Właśnie brak możliwości nałożenia obowiązku

⁴¹ Wyrok Sądu Konstytucyjnego został przytoczony i skomentowany przez Vojtěcha Stejskala, *Trestní postih organizovaného zličinu v prípade pašovania CITES exemplarů – Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 2. dubna 2015 č. III.US 3871/14, České právo životního prostředí 2015, č. 2, s. 111–118.*

podjęcia przedsięwzięć naprawczych w ramach postępowania karnego jest częstokroć uznawana za wyraźną niedostateczność postępowania karnego w odniesieniu do naprawienia szkody ekologicznej.

Autorka zwraca uwagę na postępowanie adhezyjne według § 45 ust. 3 czeskiej ustawy o postępowaniu karnym. Na jego podstawie poszkodowany może domagać się naprawienia szkody, która została mu wyrządzona, także jeżeli jest to szkoda dotycząca elementu środowiska, nie jest jednak możliwe dochodzenie w tym trybie naprawienia szkody ekologicznej w tym właściwym, publicznoprawnym (a nie prywatnoprawnym) rozumieniu, co zdaniem Autorki jest wielkim problemem praktycznej strony ścigania przestępstw przeciwko środowisku. Stawia w związku z tym propozycję, aby w przyszłości w postępowaniu karnym mógł jako „pokrzywdzony” wystąpić organ ochrony przyrody i domagać się naprawienia tej szkody ekologicznej. Aby jednak można było takie rozwiązanie do postępowania karnego wprowadzić, należałoby najpierw wyjaśnić kryteria wyliczania szkody ekologicznej, co jest problemem samym w sobie.

10. Na zakończenie

Przystępując do lektury monografii Terezy Fabšíkovéj wydawało mi się, że mając w dorobku naukowym kilkadziesiąt pozycji o prawie czeskim, ze studium prawnoporównawczym na czele, o czeskim prawie karnym środowiska wiem niemal wszystko. Autorka wyprowadziła mnie z nadmiernego zadufania. Śledząc jej wnikliwe i pogłębione rozważania dowiedziałem się wiele nowego, co pozwala mi także część poświęconą wyłącznie prawu czeskiemu uznać za jej znaczące osiągnięcie naukowe, usprawiedliwiające zaprezentowanie jej rozważań także szerszemu gronu czytelników polskich.

Bibliografia

1. Damohorský M., Deliktní odpovědnost v ochraně životního prostředí, *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica* 3/2011.
2. Damohorský M. (ed.), *Trestněprávní problematika ochrany životního prostředí (Zavěry a shrnutí projektu GA ČR – 407/00/1705, Praha 2002.*

3. Danecka D., Radecki W., Przesłępstwa przeciwko zwierzętom w prawie niemieckim, czeskim, słowackim i polskim, Prokuratura i Prawo 2021, nr 7–8.
4. Fabšiková T., Trestněprávní nástroje ochrany životního prostředí, Praha 2021.
5. Fenyk J., Smejkal L., Bílá I., Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim. Komentář, Praha 2018.
6. Jančářová I., Bahylová L., Pekárek M., Průchová I., Vomáčka V., Odpovědnost v právu životního prostředí – současný stav a perspektivy, Brno 2013.
7. Jelínek J., Trestní odpovědnost právnických osob v České republice. Problémy a perspektivy, Praha 2019.
8. Jelínek J., Herczeg J., Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob. Komentář s judikaturou, Praha 2013.
9. Přenosil G., Péče o životní prostředí a trestní právo, Stat a Právo 19, Praha 1979.
10. Přenosil G., Protection de l'environnement par le droit penal, Sprawozdanie na XII Kongres AIDP.
11. Radecki W., Ochrana środowiska w czechosłowackim prawie karnym I prawie wykroczeń, Studia Prawnicze 1984, z. 3–4.
12. Radecki W., Ochrana środowiska w polskim, czeskim i słowackim prawie karnym. Studium prawnoporównawcze, Warszawa 2013.
13. Stejskal V., Trestněprávní odpovědnost na úseku ochrany životního prostředí, Praha 2002.
14. Stejskal V., Trestní postih organizovaného zličinu v případě pašování CITES exemplarů – Usnesení Ústavního soudu ČR ze dne 2. dubna 2015 č. III.US 3871/14, České právo životního prostředí 1915, č. 2.

The liability for offences against the environment under the Czech law (part 2)

Abstract

The subject of this reviewing article in its second part is the presentation of considerations of Czech authoress Tereza Fabšiková published in the monograph on criminal law's instruments of environmental protection in chapter comprised Czech environmental law. This presentation is sup-

plemented by own thinking over of reviewer and opinions of other authors with references to issues discussed in the monograph.

Key words

Protection of the environment, offences against the environment, penal code, environmental criminal law.